

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.7119>

Data przesłania artykułu: 30 maja 2021 r.

Data akceptacji artykułu: 16 czerwca 2021 r.

WIECZÓR U KANTEMIRA I O CHARAKTERZE ŁOMONOSOWA KONSTANTINA BATIUSZKOWA ORAZ ICH POLSKI PRZEKŁAD

Magdalena Dąbrowska

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>

e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl

Abstrakt: Artykuł zawiera omówienie aneksów IV i Va do *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* Nikołaja Grecza, wydanego w przekładzie i opracowaniu Samuela Bogumiła Lindego (Warszawa, 1823). Aneksy zawierają szkice Konstantina Batiuszkowa *Wieczór u Kantemira* i *O charakterze Łomonosowa*. Antioch Kantemir (autor satyr klasycystycznych) i Michaił Łomonosow (uczony, poeta, autor ód panegirycznych) są oceniani przez Batiuszkowa z perspektywy preromantyzmu. Szkice Batiuszkowa zostały opublikowane w *Naukowej księdze literatury rosyjskiej* Grecza (Sankt-Petersburg, t. 1, 1819). Artykuł zawiera omówienie miejsca szkiców Batiuszkowa w strukturze polskiego wydania dzieła (rozdziały o Kantemirze, Łomonosowie i Batiuszkowie, przypisy; poprawki tłumacza). Kontekst interpretacyjny stanowi *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego.

Słowa kluczowe: recepcja, przekład, Konstantin Batiuszkow, Antioch Kantemir, Michaił Łomonosow, Nikołaj Grecz, Samuel Bogumił Linde

Submitted on May 30, 2021

Accepted on June 16, 2021

**THE EVENING AT KANTEMIR'S
AND ABOUT LOMONOSOV'S CHARACTER
BY KONSTANTIN BATYUSHKOV
AND THEIR POLISH TRANSLATIONS**

Magdalena Dąbrowska

University of Warsaw, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>

e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl

Abstract: The present article discusses annex no. 4 and no. 5a to the *Historical Background of the Russian Literature* by Nikolay Gretschev, translated and edited by Samuel Bogumił Linde (Warszawa, 1823). The annex contains sketches *The Evening at Kantemir's* and *About Lomonosov's Character* by Konstantin Batyushkov. Antioch Kantemir (the author of classicist satires) and Mikhail Lomonosov (a scholar, poet, author of panegyric odes) are evaluated by Batyushkov in the light of pre-romanticism. Batyushkov's sketches were published in Gretschev's *Scientific Book of the Russian Literature* (Saint-Petersburg, vol. 1, 1819). This paper presents the place of Batyushkov's sketch in the structure of the Polish edition of the work (chapters dedicated to Kantemir, Lomonosov and Batyushkov, notes, translator's corrections). The interpretive context is *The Dictionary of the Polish Language* by Samuel Bogumił Linde.

Keywords: reception, translation, Konstantin Batyushkov, Antioch Kantemir, Mikhail Lomonosov, Nikolay Gretschev, Samuel Bogumił Linde

Z przedmowy Nikołaja Gnieidicza do pierwszej części *Prób wierszem i prozą* Konstantina Batuszkowa z 1817 roku wynika, że na zbiór ten złożyły się utwory zamieszczone wcześniej w różnych wydawnictwach periodycznych oraz utwory dotychczas niepublikowane [Гнеидич 1817, nlb.]. Do pierwszej grupy należy szkic *O charakterze Łomonosowa (O charaktere Ломоносова)* [Батюшков 1817a, 40–49], który ukazał się w czasopiśmie „Więstnik Jewropy” w 1816 roku [Батюшков 1816, 57–63], drugą reprezentuje szkic *Wieczór u Kantemira (Вечер у Кантемира)* [Батюшков 1817b, 50–80]. Oba szkice, określone przez Irinę Siemienko

jako „poświęcone źródłom nowej literatury rosyjskiej” [Семенко 1977a, 468]¹, trafiły do rąk polskich czytelników jako aneksy („dodatki”) do *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* Nikołaja Grecza wydane w przekładzie i opracowaniu Samuela Bogumiła Lindego w 1823 roku [Grecz 1823]. Dzieło Grecza, z którym Linde postanowił zapoznać czytelników polskich, ukazało się w Rosji w 1822 roku [Греч 1822]. Określenie „w opracowaniu” oznacza opatrzenie publikacji przez Lindego przedmową zatytułowaną *Przedmowa polskiego wydawcy* i dziesięcioma aneksami (*Wieczór u Kantemira* oraz *O charakterze Łomonosowa* noszą kolejne numery IV i Va; [zob. Batiuszkw 1823a, 429–445; 1823b, 446–451]), a także – zarówno w części głównej, jak i w aneksach – dokonanie przez niego bądź skrótów przekładanego tekstu bądź, przeciwnie, jego uzupełnień w postaci różnych rodzajów przypisów. Szeroko rozumiane „nowe słowo” wniesione przez Lindego do *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* jest tak znaczące, że praca przeszła do historii jako „polski Grecz”, zresztą za sprawą samego Lindego, posługującego się takim określeniem w listach do rosyjskiego znawcy i popularyzatora kultury polskiej Wasilija Anastasewicza [Linde 2013, 64].

„Polski Grecz” jako całość oraz jego poszczególne części składowe, pośród których pod wieloma względami *Wieczór u Kantemira i O charakterze Łomonosowa* zajmują wyjątkowe miejsce, stanowią cenny i wciąż niewyzyskany materiał do studiów historycznoliterackich o zorientowaniu komparatystycznym oraz do studiów nad przekładem. Albo inaczej: rzuca on światło na polsko-rosyjskie związki literackie w początkach XIX wieku, w szczególności dając odpowiedź na pytanie, jaką wiedzę o literaturze rosyjskiej posiadali polscy czytelnicy, a także daje wyobrażenie o praktyce przekładowo-edytorskiej tamtych czasów. Te dwie możliwości uzmysławia już przedmowa do „polskiego Grecza”, w której Linde przyznał, że za cel postawił sobie „oświecenie nas (tj. Polaków – M.D.) względem dawnego i teraźniejszego stanu literatury naszych pobratymców” i jednocześnie udostępnienie „materiałów do historii naszej własnej literatury, (...) wpływu naszej na ruską”, a jego stałą troską był „sposób tłumaczenia”, w którym starał się „o jak najskrupulatniejszą wierność”, bowiem „wierność zawsze jest najpierwszym koniecznym obowiązkiem tłumacza” [Linde 1823, III, XVII, XXIV, XXVII].

Wyjątkowość *Wieczoru u Kantemira i O charakterze Łomonosowa* wśród załączników do „polskiego Grecza” polega na tym, że zaznajamiają one czytelników od razu z trzema pisarzami: samym Konstantinem Batiuszkowem i przedstawionymi przez niego Antiochem Kantemirem, wczesnym klasycystą rosyjskim, autorem satyr, oraz Michaiłem Łomonosowem, uczonym i poetą, twórcą ód

¹ Tu i dalej, o ile nie podano inaczej, przekład własny.

i programowej dla nurtu liryki obywatelskiej *Rozmowy z Anakreontem*. Oczywiście można powiedzieć, że z jeszcze większą rzeszą pisarzy zapoznają czytelników załączniki pomyślane jako omówienie całej literatury rosyjskiej (jak *Rzut oka na starożytną i nową literaturę w Rosji* Aleksandra Bestużewa) albo przegląd jej dokonań z okresu jednego roku (jak *Spis literatury ruskiej r. 1822* Faddieja Bułharyna), ale stworzony przez Batuszkowa portret Kantemira i Łomonosowa podlegał silniejszemu „przefiltrowaniu” przez jego osobowość artystyczną niż wizerunek pisarzy wzmiankowanych przez autorów opracowań przeglądowych. W kontekście *Wieczoru u Kantemira* pisał o tym Nikołaj Fridman: „Preromantyka Batuszkowa pociągała późna twórczość Kantemira, zawierająca obraz mędrca, który oddalił się od świata. [...] Batuszkow patrzył na twórczość Kantemira przez pryzmat własnej poezji preromantycznej jako wyższą wartość lansującej niezależność osobistą człowieka” [Фридман 1965, 118]. Podobny wniosek sformułowała Siemienko w odniesieniu do szkicu *O charakterze Łomonosowa*: Batuszkow przedstawia Łomonosowa „w duchu sentymentalno-romantycznego ideału «geniusza i uczuciowości» i odpowiednio do niego interpretuje epizody z jego życia” [Семенко 1977b, 503]. Epizody te pochodzą z okresu dzieciństwa i młodości Michaiła Łomonosowa na dalekiej rosyjskiej Północy, studiów w uniwersytetach niemieckich oraz kontaktów z Iwanem Szuwałowem. Oto jeden z fragmentów szkicu, odpowiadający – w takim właśnie kluczu – na pytanie o charakter Łomonosowa: „zapał do nauki, nieugaszone pragnienie wiadomości, stałość w przewyciężaniu przeszkód losu, śmiałość w przedsięwzięciach, uwieczniona świetnym skutkiem; wszystkie te przymioty połączone były z mocnymi namiętnościami, z pałającym sercem, albo raczej z tych pochodziły” (Batuszkow 1823b, 447). Przy pracy nad szkicem o Łomonosowie Batuszkow czerpał informacje z jego biografii włączonej do pierwszego tomu zbioru dzieł z 1784 roku, listów Łomonosowa do Szuwałowa i artykułu Michaiła Murawjowa *Zasługi Łomonosowa w nauce* (*Заслуги Ломоносова в учености*) [zob. Семенко 1977b, 503]. *Wieczór u Kantemira* zawiera zapis rozmowy poety z Monteskiuszem, Abbé V. i Octavienem de Guasco [zob. Алексеев 1955, 55–78; Радовский 1959, passim]. W przypadku życiorysu Kantemira Batuszkow skupił się na okresie służby dyplomatycznej w Paryżu, opierając się na jego biografii ze zbioru satyr wydanego w przekładzie francuskim [zob. Фридман 1965, 116]. Głównym tematem wymiany zdań jest w *Wieczorze u Kantemira* Rosja. Monteskiusz patrzył na państwo rosyjskie przez pryzmat teorii wpływu klimatu na ludzi. Kantemir zarzucił mu, że wypowiada się o surowym klimacie Rosji bez jego znajomości, klimat w tym wielkim kraju jest bowiem zróżnicowany; szybko też z tej kwestii skierował dyskusję w stronę problemu władzy. Batuszkow włożył w usta Kantemira zapowiedź pojawienia się

wybitnych poetów XVIII i początku XIX wieku, wśród których na plan pierwszy wysunął Łomonosowa. Istnieje zatem punkt styczny między Batuszkowowskimi szkicami o Kantemirze i Łomonosowie.

Wieczór u Kantemira i O charakterze Łomonosowa Linde zaczerpnął nie z wymienionego na wstępie zbioru *Próby wierszem i prozą*, ale z wcześniejszej od *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* pracy Grecza na temat literatury rosyjskiej – pierwszego tomu *Naukowej księgi literatury rosyjskiej* [zob. Grecz 1819a, 215–230; 1819b, 292–297]. Takie samo źródło mają cztery inne „dodatki” do „polskiego Grecza”: fragment rozdziału 7 tomu III *Historii państwa rosyjskiego* Nikołaja Karamzina [zob. Dąbrowska 2019b, 101–111], szkic Piotra Wiaziemskiego *Dierzawin* oraz szkice Michaiła Kaczenowskiego *Rzut oka na postęp wymowy i Zdanie o pochwalnych mowach Łomonosowa*, przy czym ostatnia pozycja już z drugiego tomu książki Nikołaja Grecza [zob. Dąbrowska 2019a, 12; por. Dąbrowska 2018b: 9–24]. Artykuł Kaczenowskiego o Łomonosowie otrzymał w części aneksowej numer Vb, aby podsunąć czytelnikom pomysł zapoznania się z nim wraz ze szkicem o tym samym autorze pióra Batuszkowa. W zamyśle Grecza *Naukowa księga literatury rosyjskiej* miała być obszernym – wielotomowym – zarysem dziejów literatury rosyjskiej z przywołaniem kategorii z zakresu retoryki i poetyki oraz z wypisami z niej, zaś *Rys historyczny literatury rosyjskiej* – jej krótkim, poręczniejszym wariantem; passus ze wstępu do *Naukowej księgi literatury rosyjskiej* Grecz przeniósł zresztą do *Rysu historycznego literatury rosyjskiej*, specjalnie podkreślając, iż druga książka „wyrosła” z pierwszej². Polskiemu tłumaczowi najwyraźniej spodobał się pomysł opatrzenia zarysu dziejów literatury rosyjskiej wypisami z niej, co też uczynił, uzupełniając „swojego Grecza” częścią aneksową.

O zamyśle Grecza i swoim własnym Linde pisał w *Przedmowie polskiego wydawcy*:

Gdy zaś na wielu miejscach swojej historii literatury rosyjskiej JP. Grecz odwołuje się do wyimków w różnych częściach *Naukowej księgi [literatury rosyjskiej]* umieszczonych, postanowiłem z tych wybrać kilka takich, któreby do dokładniejszego

²Tłumaczenia tytułów obu prac Grecza (oraz wszystkich przywołanych „dodatków” do „polskiego Grecza”) pochodzą od Lindego. Przekład tytułów, nazywanych „napisami”, Linde uznawał za wyjątkowo trudne zadanie, o czym pisał w przedmowie: „W tłumaczeniu napisów czyli tytułów Ksiąg rosyjskich, nie chcąc zawsze i wszędzie kłaść je (a przynajmniej pierwsze ich wyrazy) piśmem rosyjskim, na nieszczęście do głosek naszych polskich w tym wydaniu, w niedostatku równego, mniej dobranym, zmuszony byłem do najściślejszego zachowania tychże wyrazów, i dla tego między innymi *Calkowity zbiór*, bo ten wyraz zbliża się do rosyjskiego *Полное собрание*. Wyżej opisane dzieło Grecza pod napisem *Учебная книга* przezwalem wprawdzie *Naukową księgą*, lecz nie odpowiada to tak niemieckiemu Lehrbuch, jak rosyjskie” [Linde 1823, XXVIII].

wyjaśnienia najgłówniejszych punktów literatury służyć mogły; jako to: (...) Batuszkowa wieczór u *Kantemira*, tegoż o charakterze *Łomonosowa*. (...) Tym sposobem pozyskały właśnie najgłówniejsze punkta historii tej literatury niejaki komentarz, potrzebny zwłaszcza mniej z nią jeszcze obeznanym, a w zapasy jej nieopatrzonem [Linde 1823, XXII–XXIII].

Ostatnia wypowiedź koresponduje z wielokrotnie wybrzmiewającymi w listach Lindego utyskiwaniami na niedostateczny dostęp polskich czytelników do literatury rosyjskiej w języku oryginału i w przekładach polskich [zob. Linde 2013, 45, 46; por. Dąbrowska 2019b, 103]. O niedostatecznym zaopatrzeniu polskich bibliotek w rosyjskie książki i czasopisma Linde pisał jako bibliotekarz, od 1818 roku dyrektor Biblioteki Publicznej przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim; o tym, że – jak czytamy w przedmowie do „polskiego Grecza” – „dotąd u nas mało bardzo dzieł z rosyjskiego na polski język przełożono” [Linde 1823, XXIV], wypowiadał się jako tłumacz i popularyzator literatury rosyjskiej, starający się wypełnić luki w tym zakresie.

Zgodnie z klasyfikacją dzieł literackich, która legła u podstaw podziału materiału w dwóch pierwszych tomach *Naukowej księgi literatury rosyjskiej*, szkic o Kantemirze jest przykładem „rozmowy”, a szkic o Łomonosowie należy do „opisów” w ich odmianie zwanej „charakterem” [zob. Греч 1819, 195–197, 236–240]. W części aneksowej do „polskiego Grecza” w taki sposób można zakwalifikować tylko te dwie pozycje. W swoich kategoriach *Wieczór u Kantemira* i *O charakterze Łomonosowa* nie są natomiast odosobnione wśród ówczesnych przekładów dzieł pisarzy rosyjskich. Do pierwszej grupy należy *Rozmowa o szczęściu* Nikołaja Karamzina, której przekład wszedł w skład zbioru Sylwestra Wężyka *Grozy Myśli niektóre nad zdrożnościami ludzkimi...* z 1840 roku [zob. Dąbrowska 2018c, 221–229]. W drugiej grupie najliczniejszą reprezentację mają „opisy podróży”, wyodrębnione przez Grecza jako odmiana „opisów”, jak *Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami* Karamzina, opublikowana w „Dzienniku Wileńskim” w 1806 roku [zob. Dąbrowska 2018a, 29–42].

Zmian wniesionych przez polskiego tłumacza do *Wieczoru u Kantemira* i *O charakterze Łomonosowa* nie ma wiele, nie prowadzą one do przekonstruowania całości, czyli nie zdarza się, aby jakieś obszerne partie tekstu zostały pominięte albo w sposób znaczący uzupełnione o inne. W szkicu o Kantemirze Linde pozwala sobie na zmiany, po pierwsze, w oznaczeniach uczestników dialogu (aby być zrozumiałym dla polskich odbiorców, wprowadza pełne nazwiska Kantemira i Monteskiusza, gdy tymczasem Grecz poprzestaje na skróconych formach „Kant.” i „Mont.” [Grecz 1823, passim; Греч 1819, passim], po drugie, modyfikuje ton intonacyjny wypowiedzi (zdania pytające jak „И новое солнце?” czy „Но искусства?”

lub urwane jak „Искусства...” zastępuje wykrzyknikowymi „I nowym słońcem!” i „Lecz sztuki!” czy „Sztuki!”, wzmacniając przekazywany sens [Греч 1819a, 221, 225; Batuszkow 1823a, 436, 440]), po trzecie wreszcie, używa innego wariantu historycznego nazwy miasta (uważany przez Lindego za lepiej kojarzony przez Polaków „Stambuł” zamiast „Константинополь” w wypowiedzi Kantemira o miejscu swojego urodzenia [Batuszkow 1823a, 437; Греч 1819a, 222]). W szkicu o Łomonosowie znajdujemy wymianę treści przypisu: przypis autorski zawiera odsyłacz do części głównej *Naukowej księgi literatury rosyjskiej* („см. выше, стр. 62” [Греч 1819b, 296]; wskazana strona zawiera list Michaiła Łomonosowa do Iwana Szuwałowa z 1753 roku, w którym mowa jest o przyczynie śmierci fizyka Georga Wilhelma Richmana), w przypisie tłumacza przyczyna ta zostaje nazwana – było nią porażenie w trakcie eksperymentu elektrycznego [Batuszkow 1823b, 450]. Najliczniejsze zmiany wprowadzone przez Lindego w tych dwóch i pozostałych „dodatkach” uwidaczniają się właśnie na poziomie przypisów. Własne przypisy Linde opatrywał inicjałem swojego nazwiska „L.”.

Część główną „polskiego Grecza” i „dodatki” do niego Linde traktuje jako jedną całość, łącząc je odsyłaczami, jak wyraźnie zaznacza w przedmowie, „częstokroć wzajemnymi”:

Wymienione tu Dodatki starałem się z głównym dziełem połączyć odsyłaczami częstokroć wzajemnymi, a gdzie nie mogłem w pierwszym skazać już Dodatków, to przynajmniej w tych wszędzie, gdzie się tylko okazała potrzeba, odsyłałem do Rysu historii literatury [Linde 1823, XXIV].

Wieczór u Kantemira Linde opatrzył sześcioma przypisami, z których dwa pierwsze mają charakter odsyłaczy do części głównej *Rysu historycznego literatury rosyjskiej*, pozostałe zawierają dodatkowe treści. Odsyłacze do części głównej, „przyklejone” przez Lindego do tytułu szkicu, nie są precyzyjne, ale pozwalają na zidentyfikowanie odpowiedniego fragmentu: brzmią one „Obacz wyżej § 3 nr 12. (L.)” i „Obacz wyżej § 44 nr 5. (L.)” [Batuszkow 1823a, 429], w istocie chodzi o ustępy oznaczone jako „Dział II. Oddział III. § 60 nr 12” (o Batuszkowie) i „Dział II. Oddział I. § 44 nr 5” (o Kantemirze) [zob. Grecz 1823, 118–123, 330–340]. Jeśli czytelnik zaczął lekturę „polskiego Grecza” nie od aneksów, ale od części głównej, znajdował w niej odsyłacze do nich: „Obacz na końcu dzieła dodatek IV Batuszkowa” oraz „A tu w Dodatku IV” [Grecz 1823, 118, 332]. Na tym polegają wspomniane przez Lindego w przedmowie „odsyłacze wzajemne”. W części głównej *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* czytelnik znajdował zarys biografii Konstantina Batuszkowa, przegląd jego dzieł z wyeksponowaniem *Prób wierszem i prozą* i ich zawartości, porównanie z twórczością

Wasilija Żukowskiego, charakterystykę poezji jako reprezentującej „nowszą klasyczną szkołę”, różną od „szkoły romantycznej” [Grecz 1823, 338]. Kantemir był przedstawiony w niej od strony swojej biografii ze szczególnym uwzględnieniem edukacji oraz kariery dyplomatycznej, obszerne miejsce zajmuje opis jego satyr i opinii o nich Żukowskiego.

Oto fragment rozdziału o Kantemirze w „polskim Greczu” z przypisami Lindego, tak jak w „dodatkach” oznaczonymi małymi literami i opatrzonymi inicjałem jego nazwiska:

W stylu jego więcej jest mocy aniżeli przycinku, nie śmieje się, nie stara się zabawić, lecz rażącymi kresami rysuje śmieszności i tnie niekiedy nadspodzianie mimochodem.

Na przykład opój Łuka tak się tłumaczy:

„Skoro po niebie pługi orać będą,
A gwiazdy spod powierzchni ziemi nam przyświecać,
Gdy bystre rzeki ku swym źródłom spieszyć będą,
A wieki upłynione nazad nam powrócą,
Gdy mnich same kielbiki (a) w post zajadać będzie
Wtedy zostawię kielich, wezmę się za książki (b)”.

Tu wierszopis niby to z niechcenia tnie niewstrzeżliwych mnichów; niepodobieństwo wyżywienia się w wielki post samymi kielbikami kładzie po niepodobieństwie zwrotu wieków upłynionych; zbliżenie to nader zabawne!

(a) Xżę Kantemir pisze ВИЗИГУ; wyrazu tego w żadnym słowniku, nawet i Akademii, tak dawniejszym jako i nowszym nie znalazłem; domyślałem się, że oznacza rybkę jakąś postną i wyraziłem przez kielbiki. (L).

(b) „Как скоро по небу сохой бразды водить станут;

А с поверхности земли звезды уж поглянут.

Когда будет течь ко ключам своим быстры реки,

И возвратятся назад минувшие веки,

Когда в пост чернец одну есть станет визигу,

Тогда оставя стакан, примуся за книгу” [Grecz 1823, 122–123].

Powyższy fragment nie wyszedł spod pióra Grecza, ale pochodził z obszernie cytowanego przez niego artykułu Żukowskiego *O satyrze i satyrach Kantemira* (*O сатирах и сатирах Кантемира*) [zob. Жуковский 2012, 231]. Wierszowana wypowiedź pijaka Łuki to ustęp głośnej satyry I Kantemira (*На хулящих учения. К уму своему*). Linde decyduje się na przytoczenie jej w wariacie oryginalnym w przypisie ze względu na problem, wobec którego stanął w procesie tłumaczenia: chodzi o nazwę pożywienia mnicha, którą, jak stwierdza, „wyraził przez kielbiki”. W przypisie tym w Lindem „odezwał się” nie tylko tłumacz, lecz także i leksykograf, w jego *Słowniku języka polskiego* znajdujemy bowiem hasło „kielb, kielbik” [Linde 1808, 992].

Takie samo rozwiązanie jak w przytoczonym wyżej przypisie drugim, czyli zacytowanie tekstu oryginalnego, Linde zastosował w przypisie do *Wieczoru u Kantemira*. W dwóch językach – przekładzie polskim w tekście głównym oraz po rosyjsku w przypisie – przytoczył on słowa o „ostatnim tchem wydanym wierszu ostatnim” [Batiuszkow 1823a, 431], stanowiące wyimek z satyry Piotra Wiaziemskiego *Do pióra mojego (K neryu моему)* z 1816 roku [zob. Вяземский 1958, 93]. Ani nazwisko autora wiersza, ani nazwisko osoby, którą miał on tutaj na myśli (przypuszcza się, że chodzi o Aleksandra Chwostowa [por. Семенко 1977b, 505]), nie pada w szkicu Konstantina Batiuszkowa, który zastępuje je określeniami „nasz Katullus” i „nasz Bawiusz”; tymi peryfrastycznymi formułami posługuje się też polski tłumacz. Bardziej skomplikowana konstrukcja myślowa legła u podstaw przypisu Lindego do przytoczonego przez Batiuszkowa wersu z satyry VI Kantemira (*О истинном блаженстве*): w przypisie nie cytuje go już w języku rosyjskim, ale przywołuje sentencję z *Georgik* Wergiliusza „Szczęśliwy, kto potrafił poznać przyczyny rzeczy” (II, 490; po łacinie, ze zmianą szyku zdania), którą rosyjski satyryk sparafrazował w tym miejscu swojego wiersza. Linde jawi się zatem jako tłumacz wyczulony na interteksty literackie, przekazujący wiedzę o nich polskimi czytelnikom. Dwa pozostałe przypisy do *Wieczoru u Kantemira* poświadczają zrozumienie przez Lindego zamiaru, którym kierował się Batiuszkow, mianowicie ujmowania przeszłości przez pryzmat współczesności. Oto druga – po przytoczonych wyżej rozważaniach o „filtrze” preromantycznym – wypowiedź Fridmana na ten temat: „Batiuszkow nakazał Kantemirowi obalać poglądy Monteskiusza po części z wykorzystaniem tych faktów rosyjskiej historii, które odnosiły się już do XIX wieku, z Monteskiuszem spierał się w istocie nie Kantemir, lecz sam Batiuszkow” [Фридман 1965, 118]. Linde poszedł śladem Batiuszkowa i w przypisach jakby jeszcze wzmocnił fundament tego pomostu między przeszłością a terażniejszością, pisząc o „niezadługo potem wsławionym Łomonosowie” oraz o „ziszczeniu się przeczucia” zdobycia przez Rosjan Paryża [Batiuszkow 1823a, 441]. W drugim przypadku chodzi o zajęcie Paryża przez wojska rosyjskie w 1814 roku.

Jedyny w szkicu *O charakterze Łomonosowa* przypis objaśniający tłumacza, którym zastąpił on autorski przypis zawierający odsyłacz do części głównej *Naukowej księgi literatury rosyjskiej*, został omówiony już wyżej. Dwa pozostałe, którymi Linde opatrzył tytuł szkicu, są odsyłaczami do rozdziałów o Batiuszkowie i Łomonosowie w „polskim Greczu”. Jest to zatem rozwiązanie takie samo jak w aneksie ze szkicem o Kantemirze. Warta odnotowania wydaje się inna niż w poprzednim aneksie treść odsyłacza do rozdziału o Batiuszkowie w części głównej *Rysu historycznego literatury rosyjskiej*, tym razem bardziej precyzyjna:

„Obacz wyżej § 60 nr 12. (L.)” [Batiuszkwow 1823b, 446], a także oznaczenie przypisów tłumacza nie literami, jak wcześniej, lecz cyframi arabskimi. Tutaj również ma zastosowanie zasada „odsyłaczy wzajemnych”. W części głównej *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* czytelnik znajduje zarys biografii Łomonosowa z wyeksponowaniem jego dzieciństwa na północy Rosji, studiów za granicą, spis dzieł oryginalnych i tłumaczeń z podziałem na prozatorskie i wierszowane, przytoczone zostają też wybrane opinie o nim Konstantina Batiuszkowa i Aleksieja Mierzłakowa [zob. Grecz 1823, 170–178].

Dorobek wymienionych w niniejszym artykule autorów stał się przedmiotem szerszego zainteresowania polskich tłumaczy dopiero w drugiej połowie XX wieku. Do rąk czytelników trafiły wtedy antologie literatury rosyjskiej [np. *Dwa wieki...* 1947 i wyd. nast.], wybory dzieł poszczególnych twórców [np. Łomonosow 1956], wybrane utwory w czasopismach literackich [np. Kantemir 1991, 3–8³]. Spuścizna prozatorska Batiuszkowa nie zajęła jednakże trwałej pozycji w świadomości polskich czytelników. *Rys historyczny literatury rosyjskiej* w opracowaniu Lindego wciąż pozostaje jedynym źródłem przekładów wielu dzieł pisarzy rosyjskich i pozycji o nich traktujących, rzucając światło, co wydaje się równie ważne, na praktykę tłumaczeniową w pierwszej połowie XIX wieku i indywidualny wkład w nią autora *Słownika języka polskiego*.

BIBLIOGRAFIA

- Batiuszkwow Konstantin. 1823a. *Wieczór u Kantemira*. W: *Dodatki do Mikołaja Grecza Rysu historii literatury rosyjskiej, zebrane i tłumaczone przez S.B. Lindego*. Warszawa: Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu: 429–445.
- Batiuszkwow Konstantin. 1823b. *O charakterze Łomonosowa*. W: *Dodatki do Mikołaja Grecza Rysu historii literatury rosyjskiej, zebrane i tłumaczone przez S.B. Lindego*. Warszawa: Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu: 446–451.
- Dąbrowska Magdalena. 2018a. „Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami” *Nikołaja Karamzina w strukturze czasopisma „Więstnik Jewropy” oraz całokształcie spuścizny pisarza*. „Polilog. Studia Neofilologiczne” nr 8: 29–42.

3 W związku z przywołaniem wyżej ustępu satyry I w przekładzie Samuela Bogumiła Lindego wraz z jego komentarzem odnoszącym się do dokonanego wyboru translatorskiego warto przytoczyć teraz te same wersy w przekładzie Bohdana Zadury:

„Kiedy po niebie sochą skiby zaczną orać,
A w ziemi gwiazdy jasne rozbłyszną z wieczora,
Kiedy zaczną ku źródłom płynąć bystre rzeki,
Kiedy dawno minione znów powrócą wieki,
Kiedy w poście mnich rybę będzie jadać – tuszę,
Iż kielich ostawiwszy, do ksiąg się przymuszę” [Kantemir 1991, 6].

- Dąbrowska Magdalena. 2018b. *Samuel Bogumił Linde i Tadeusz Bulharyn – wokół polskiego przekładu „Rysu historycznego literatury rosyjskiej” Nikolaja Grecza*. „Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej” seria XXIV: 9–24.
- Dąbrowska Magdalena. 2018c. „Rozmowa o szczęściu” Nikolaja Karamzina i jej polski przekład. „Studia Rossica Gedanensia” t. 5: 221–229.
- Dąbrowska Magdalena. 2019a. O „dodatkach” do „Rysu historycznego literatury rosyjskiej” Nikolaja Grecza w opracowaniu Samuela Bogumiła Lindego. W: *Poza rusofobią i rusofilią? Poglądy, postawy i realizacje w literaturze polskiej od XIX do XXI wieku*. Red. Mikiciuk E., Pańczyk-Kozłowska K., Sucharski T. Słupsk–Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku: 7–21.
- Dąbrowska Magdalena. 2019b. *Samuel Bogumił Linde w dziejach recepcji twórczości Nikolaja Karamzina (wokół polskiego przekładu „Rysu historycznego literatury rosyjskiej” Nikolaja Grecza)*. „Acta Polono-Ruthenica” t. XXIV, nr 3: 101–111.
- Dwa wieki... 1947: *Dwa wieki poezji rosyjskiej. Antologia*. Oprac. Jastrun M., Pollak S. Pośl. Gomolicki L. Warszawa: Czytelnik.
- Grecz Nikolaј. 1823. *Rys historyczny literatury rosyjskiej, z rosyjskiego przez Samuela Bogumiła Lindego... z dodatkami z Batuszkowa, Bestużewa, Bulharyna, Kaczenowskiego, Karamzina, Köppena, Kornilowicza, Wiaziemskiego*. Warszawa: Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu.
- Kantemir Antioch. 1991. *Satyra. Na oszczerców nauk. Do rozumu własnego*. Przekł. Zadura B. „Literatura na Świecie” nr 5: 3–8.
- Linde Samuel Bogumił. 1808. *Słownik języka polskiego*. T. 1. Cz. 2: G–L. Warszawa: U Autora.
- Linde Samuel Bogumił. 1823. *Przedmowa polskiego wydawcy*. W: *Rys historyczny literatury rosyjskiej, z rosyjskiego przez Samuela Bogumiła Lindego... z dodatkami z Batuszkowa, Bestużewa, Bulharyna, Kaczenowskiego, Karamzina, Köppena, Kornilowicza, Wiaziemskiego*. Warszawa: Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu: I–XXX.
- Linde Samuel Bogumił. 2013. *Korespondencja Samuela Bogumiła Lindego z Bazylim Anastasiewiczem 1822–1830*. Red. Ptaszyk M. Toruń: Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu.
- Łomonosow Michał. 1956. *Pisma filozoficzne*. T. 1–2. Przeł. Błęszyński K., Gawecki B.J., Złotowski I. Oprac. Złotowski I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Алексеев Михаил. 1955. *Монтескье и Кантемир*. „Вестник Ленинградского университета” № 6 (Серия общественных наук). Вып. 2: 55–78.
- Батюшков Константин. 1816. *О характере Ломоносова*. „Вестник Европы” № 17–18: 57–63.
- Батюшков Константин. 1817a. *О характере Ломоносова*. В: *Опыты в стихах и прозе Константина Батюшкова*. Ч. 1 (Проза). Санкт-Петербург: В типографии Н. Греча: 40–49.
- Батюшков Константин. 1817b. *Вечер у Кантемира*. В: *Опыты в стихах и прозе Константина Батюшкова*. Ч. 1 (Проза). Санкт-Петербург: В типографии Н. Греча: 50–80.
- Вяземский Петр. 1958. *К перу своему*. В: Вяземский Петр. 1958. *Стихотворения*. Ленинград: Советский писатель: 90–94.
- Гнедич Николай. 1817. [б.з.]. В: *Опыты в стихах и прозе Константина Батюшкова*. Ч. 1 (Проза). Санкт-Петербург: В типографии Н. Греча: б.н.с.
- Греч Н. 1819. *Учебная книга российской словесности или избранные места из разных сочинений и переводов в стихах и прозе с присовокуплением кратких правил риторики и пиитики, и истории российской словесности*. Ч. 1. Санкт-Петербург: В типографии издателя.
- Греч Николай. 1819a. *Вечер у Кантемира*. В: *Учебная книга российской словесности или избранные места из разных сочинений и переводов в стихах и прозе с присовокуплением кратких правил риторики и пиитики, и истории российской словесности*. Ч. 1. Санкт-Петербург: 215–230.

- Греч Н. 1819b. *О характере Ломоносова*. В: Греч Н. *Учебная книга российской словесности или избранные места из разных сочинений и переводов в стихах и прозе с присовокуплением кратких правил риторики и пиитики, и истории российской словесности*. Ч. 1. Санкт-Петербург: 292–297.
- Греч Н. 1822. *Опыт краткой истории русской литературы*. Санкт-Петербург: В типографии Н. Греча.
- Жуковский Василий. 2012. *О сатире и сатирах Кантемира*. В: Жуковский В.А. 2012. *Полное собрание сочинений и писем: в 12 т. Т. 12 (Эстетика и критика)*. Ред. Янушкевич А.С. Москва: Языки славянских культур: 217–246.
- Радовский Моисей. 1959. *Антиох Кантемир и Петербургская Академия Наук*. Ленинград: Издательство АН СССР.
- Семенко Ирина. 1977a. *Батюшков и его „Опыты“*. В: Батюшков К. *Опыты в стихах и прозе*. Ред. Семенко И. Москва: Издательство „Наука”: 433–492.
- Семенко Ирина. 1977b. *Примечания*. В: Батюшков К. *Опыты в стихах и прозе*. Ред. Семенко И. Москва: Издательство „Наука”: 493–595.
- Фридман Николай. 1965. *Проза Батюшкова*. Москва: Издательство „Наука”.

REFERENCES

- Alekseyev Mihail. 1955. *Montesk'e i Kantemir* [Montesquieu and Kantemir]. “Vestnik Leningradskogo universiteta” Vol. 6 (Seriâ obščestvennykh nauk) no 2, pp. 55–78. (In Russian)
- Batiuszkow Konstantin. 1823a. *Wieczór u Kantemira*. In: *Dodatki do Mikołaja Grecza Rysu historii literatury rosyjskiej, zebrane i tłumaczone przez S.B. Lindego*. Warsaw, Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu, pp. 429–445. (In Polish)
- Batiuszkow Konstantin. 1823b. *O charakterze Lomonosowa*. In: *Dodatki do Mikołaja Grecza Rysu historii literatury rosyjskiej, zebrane i tłumaczone przez S.B. Lindego*. Warsaw, Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu, pp. 446–451. (In Polish)
- Batůškov Konstantin. 1816. *O haraktere Lomonosova* [About Lomonosov's character]. “Vestnik Evropy” no 17–18, pp. 57–63. (In Russian)
- Batůškov Konstantin. 1817a. *O haraktere Lomonosova* [About Lomonosov's character]. In: *Opyty v stikhakh i proze Konstantina Batyushkova*. Č. 1 (Proza). St. Petersburg, V tipografii N. Greča, pp. 40–49. (In Russian)
- Batůškov Konstantin. 1817b. *Večer u Kantemira* [The evening at Kantemir's]. In: *Opyty v stihah i proze Konstantina Batůškova*. Part 1 (Proza). St. Petersburg, V tipografii N. Greča, pp. 50–88. (In Russian)
- Dąbrowska Magdalena. 2018a. “Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami” *Nikołaja Karamzina w strukturze czasopisma “Wiestnik Jewropy” oraz całokształcie spuścizny pisarza*. “Polilog. Studia Neofilologiczne” no 8, pp. 29–42. (In Polish)
- Dąbrowska Magdalena. 2018b. *Samuel Bogumił Linde i Tadeusz Bulharyn – wokół polskiego przekładu “Rysu historycznego literatury rosyjskiej” Nikołaja Grecza*. “Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej” Vol. XXIV, pp. 9–24. (In Polish)
- Dąbrowska Magdalena. 2018c. “Rozmowa o szczęściu” *Nikołaja Karamzina i jej polski przekład*. “Studia Rossica Gedanensia” Vol. 5, pp. 221–229. (In Polish)
- Dąbrowska Magdalena. 2019a. *O “dodatkach” do “Rysu historycznego literatury rosyjskiej” Nikołaja Grecza w opracowaniu Samuela Bogumiła Lindego*. In: *Poza rusofobią i rusofilią? Poglądy, postawy i realizacje w literaturze polskiej od XIX do XXI wieku*. Eds Mikiciuk E., Pańczyk-Kozłowska K., Sucharski T. Słupsk–Gdańsk, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, pp. 7–21. (In Polish)

- Dąbrowska Magdalena. 2019b. *Samuel Bogumił Linde w dziejach recepcji twórczości Nikolaja Karamzina (wokół polskiego przekładu "Rysu historycznego literatury rosyjskiej" Nikolaja Grecza)*. "Acta Polono-Ruthenica" Vol. XXIV, no 3, pp. 101–111. (In Polish)
- Dwa wieki... 1947: *Dwa wieki poezji rosyjskiej. Antologia*. Oprac. Jastrun M., Pollak S. Pośl. Gómolicki L. Warsaw: Czytelnik. (In Polish)
- Fridman Nikolaj. 1965. *Proza Batuškowa* [Batyushkov's prose]. Moscow, Izdatel'stvo "Nauka". (In Russian)
- Gnedič Nikolaj. 1817. [s. tit.]. In: *Opyty v stihah i proze Konstantina Batuškova*. Part 1 (*Proza*). St. Petersburg, V tipografii N. Greča: s.p. (In Russian) [
- Grecz Nikolaj. 1823. *Rys historyczny literatury rosyjskiej, z rosyjskiego przez Samuela Bogumila Lindego... z dodatkami z Batiuszkowa, Bestużewa, Bulharyna, Kaczenowskiego, Karamzina, Köppena, Kornilowicza, Wiaziemskiego*. Warsaw, Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu. (In Polish)
- Greč Nikolaj. 1819. *Učebnaya kniga rossijskoj slovesnosti...* [Scientific Book of the Russian Literature...]. Part 1. St. Petersburg, V tipografii izdatelâ. (In Russian)
- Greč Nikolaj. 1819a. *Večer u Kantemira* [The evening at Kantemir's]. In: Greč Nikolaj. *Učebnaâ kniga rossijskoj slovesnosti ili izbrannyye mesta iz raznyh sočinenij i perevodov v stihah i proze s prisovokupleniem kratkih pravil ritorikii pütiki, i istorii rossijskoj slovesnosti*. Part 2. St. Petersburg, pp. 215–230. (In Russian)
- Greč Nikolaj. 1819b. *O haraktere Łomonosova* [About Lomonosov's character]. In: Greč N. *Učebnaya kniga rossijskoj slovesnosti ili izbrannyye mesta iz raznyh sočinenij i perevodov v stikhah i proze s prisovokupleniem kratkih pravil ritorikii pütiki, i istorii rossijskoj slovesnosti*. Part 1. St. Petersburg, pp. 292–297. (In Russian)
- Greč Nikolaj. 1822. *Opyt kratkoj istorii russkoj literatury* [An Attempt at the Short History of Russian literature]. St. Petersburg, V tipografii N. Greča. (In Russian)
- Kantemir Antioch. 1991. *Satyra. Na oszczerców nauk. Do rozumu własnego*. Transl. Zadura B. "Literatura na Świecie" no 5, pp. 3–8. (In Polish)
- Linde Samuel Bogumił. 1808. *Słownik języka polskiego*. Vol. 1. Part 2: G–L. Warsaw, U Autora. (In Polish)
- Linde Samuel Bogumił. 1823. *Przedmowa polskiego wydawcy*. In: *Rys historyczny literatury rosyjskiej, z rosyjskiego przez Samuela Bogumila Lindego... z dodatkami z Batiuszkowa, Bestużewa, Bulharyna, Kaczenowskiego, Karamzina, Köppena, Kornilowicza, Wiaziemskiego*. Warsaw, Nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu: I–XXX. (In Polish)
- Linde Samuel Bogumił. 2013. *Korespondencja Samuela Bogumila Lindego z Bazyliem Anastasiewiczem 1822–1830*. Ed. Ptaszyk M. Toruń, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu. (in Polish)
- Łomonosow Michał. 1956. *Pisma filozoficzne*. Vol. 1–2. Transl. Błeszyński K., Gawecki B.J., Złotowski I. Ed. Złotowski I. Warsaw, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. (In Polish)
- Radovskij Moisej. 1959. *Antioch Kantemir i Peterburgskaâ Akademiâ Nauk* [Antioch Kantemir and The Russian Academy of Sciences]. Leningrad, Izdatel'stvo AN SSSR. (In Russian)
- Semenko Irina. 1977a. *Batuškov i ego "Opyty"* [Batyushkov and his „The Trials”]. In: Batuškov K. *Opyty v stikhah i proze*. Ed. Semenko I. Moscow, Izdatel'stvo "Nauka", pp. 433–492. (In Russian)
- Semenko Irina. 1977b. *Primečaniâ* [Footnotes]. In: Batuškov K.N. *Opyty v stikhakh i proze*. Ed. Semenko I. Moscow, Izdatel'stvo "Nauka", pp. 493–595. (In Russian)
- Vâzetskij Petr. 1958. *K peru svojemu* [To My Own Pen]. In: Vâzetskij P. 1958. *Stihotvorenâ*. Leningrad, Sovetskij pisatel', pp. 90–94. (In Russian)
- Žukovskij Vasilij. 2012. *O satire i satirah Kantemira* [About Kantemir's satire and satires]. In: Žukovskij V. *Polnoe sobranie sočinenij i pisem: v 12 t*. Vol. 12 (*Estetika i kritika*). Ed. Ānuškevič A.S. Moscow, Āzyki slavânskikh kul'tur, pp. 217–246. (In Russian)

